

نحو مقابله‌ای زبان عربی و فارسی

تألیف: دکتر اسماعیل تاج‌بخش

دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی

دانشگاه علامه طباطبائی

فروردین‌ماه ۱۳۹۴

سرشناسه	:	تاجبخش، اسماعیل، ۱۳۳۷ -
عنوان و نام پدیدآور	:	نحو مقابله‌ای زبان عربی و فارسی
مشخصات نشر	:	تهران: آریا زمین، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	:	۱۶، ۳۴۴ ص.
شابک	:	۲۰۰۰۰۰ ریال ۶-۲۰-۶۶۷۵-۶۰۰-۹۷۸:
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیدای مختصر
بازداشت	:	فهرست‌نویسی کامل این اثر در نشانی: http://opac.nliai.ir قابل
	:	دسترسی است
بازداشت	:	کتابنامه: ص. ۳۰۵؛ همچنین به صورت زیرنویس.
بازداشت	:	نمونه.
شماره کتابشناسی ملی	:	۳۷۹۳۱۹۳
تاریخ درخواست	:	۱۳۹۴/۰۱/۱۹
کد پیگیری	:	۳۷۹۳۴۸۶

نام کتاب:	نحو مقابله‌ای زبان عربی و فارسی
مؤلف:	اسماعیل تاج بخش
ناشر:	آریا زمین
ویراستار علمی و ادبی:	فاطمه مهربان پوردرشتی
شمارگان:	۱۰۰۰
نوبت چاپ:	اول
سال چاپ:	۱۳۹۴
قیمت:	۲۰۰۰۰ تومان
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۶۶۷۵-۲۰-۶

خ آزادی، خ جیحون، ک پیرصالح پ ۱۰
 دفتر مرکزی: آریا زمین ۴۴۳۳۳۹۴۰؛ ۹۱۹۲۴۴۶۶۳۸۵

به نام خداوند جان و خرد

مقدمه

درس «دستور زبان تطبیقی» چند نیم‌سال است که در دانشگاه علامه طباطبائی گه‌گاه به این کمترین محوّل می‌شود و به قول شادروان علی اکبر صبا-فاضل نامدار تبریز: عمر بچه‌ها را ضایع می‌کنیم؛ این مسأله باعث شد که مباحث نحوی؛ یعنی قوانین ساختمان جمله و نقش‌های دستوری کلمات را در دو زبان عربی و فارسی با هم مقایسه و مقایسه کنم. با علم و اعتراف به این نکته که تطبیق این دو زبان ناهم‌ریشه نه درست است و نه امکان دارد؛ اما مقایسه و یافتن برابر نهاده‌ها برای مقوله‌ها و واحدهای نحوی و مقایسه آن‌ها کاری است که در حدّ میسر می‌توان انجام داد. قبل از من دو تن از همکاران عزیزم هر یک کتابی در این زمینه منتشر کرده‌اند نخست دکتر سیدحمید طبیبیان که کتابش با عنوان **برابری دستوری در عربی و فارسی** به وسیله پژوهشگاه علوم انسانی منتشر شده است و دو دیگر

دکتر عباسعلی وفایی که اثرش با عنوان دستور تطبیقی به وسیله انتشارات علمی به علاقه‌مندان مباحث دستوری عرضه شده است و الفضل للمتقدمین. خواننده ارجمند اگر آن کتاب‌ها را مطالعه کند، تفاوت شیوه و دیدگاه را ملاحظه خواهد کرد.

شیوه کار این بوده که هر مبحثی را نخست از منابع مهم صرف و نحو عربی یا فارسی گزارش یا ترجمه کرده‌ام و سپس همان مقوله را در زبان فارسی از دیدگاه دستورنویسان بزرگ و صاحب‌نظر آورده، و مقایسه و مقابله کرده و وجوه اشتراک و افتراق آن‌ها را نوشته‌ام. اشاره به این نکته درجاست است که قسمت عمده این کتاب مقایسه حالات دستوری کلمات در دو زبان است. اما به این نکته اعتقاد دارم که کلمات در نحو عربی صرف می‌شوند و تغییر صوری می‌پذیرند و حالت دارند، اما در زبان فارسی حالت معنایی ندارد زیرا واژه‌ها تغییر صوری ندارند بلکه دارای نقش دستوری هستند یعنی وظیفه و کارکردی در جمله. به عهده می‌گیرند که جایگاه نحوی ویژه‌ای را برای آن‌ها تعیین می‌کند؛ و این نقش‌ها حاصل تحلیل ساختاری جمله‌اند. نکته دیگر این که در نحو عربی به گروه توجه نشده است در حالی که گروه‌ها در نحو

فارسی نقش عمده دارند و جمله‌های فارسی که وسیله انتقال پیام میان گویندگان این زبانند از گروه‌ها تشکیل می‌یابند. خلاصه این که موضوع این نوشته شتابزده مقایسه قواعد ساخت و ترکیب جمله و عناصر سازنده آن در دو زبان عربی و فارسی است.

علت این که بخش نخست این کتاب از جمله آغاز شده است، این است که در زبان فارسی واحد اجزای کلام را جمله می‌دانم و معتقدم گویندگان هر زبانی بدون این که از قواعد دستور زبان آگاه باشند با فطرت خدادادی‌شان جمله‌ها را می‌سازند و پیام‌هایشان را به همدیگر می‌رسانند. و زبان‌شناسان در ساختار این جمله‌ها دقت می‌کنند و قوانین آن‌ها را کشف و توصیف می‌کنند و اسم این قوانین را می‌گذارند دستور زبان. و به همین دلیل است که گاهی نحویان در ترکیب جمله‌ها دچار مشکل می‌شوند. مثلاً می‌گویند مبتدا مرفوع است به قویترین عامل که ابتدائیت است؛ اما حقیقت این است که یک عرب از وقتی که چشم گشوده مبتدا را مرفوع دیده است و با عامل رفع آن کاری ندارد؛ و اصلاً به این مسائل فکر نمی‌کند. یا این که نحوی فعل را در آغاز جملات عربی مفرد می‌داند و وقتی به آیه «وَأَسْرُوا النِّجْوَى...» (طه: ۶۲) می‌رسد، باید آن را توجیه کند.

ابن هشام در توضیح و توجیه علت مرفوع بودن اسمِ اِنْ در آیه «اِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ اِن» (طه: ۶۳) در کتاب مغنی اللیب^۱ یک صفحه و نیم استدلال کرده و داد سخن داده است؛ اما هیچ کدام از استدلال‌های او قانع کننده نیست. و علمای مکتب کوفه برای رهایی از این معضل قرائت ابن کثیر و حفص را برگزیده‌اند که اِنْ را به تحفیف خوانده است.^۲ و البته آیه در قرآن‌های چاپی امروز نیز به صورت «اِنْ هَٰذَا...» آمده است.

خلاصه این که گاهی به جمله‌هایی برمی‌خوریم که از پالونده قواعد دستور زبان عبور نمی‌کنند؛ نباید فوراً به غلط بودن آن‌ها حکم کنیم. بارها شده که دانشجویی در اتاق را زده و گفته: «اجازه هستش پیام تو؟»؛ حالا این «ش» این‌جا چه نقشی دارد؟ گوینده بدون توجه به قواعد دستور آن را به کار می‌برد. و حافظ وقتی چنین تابلوی بدیعی آفریده:

چنان بزی که اگر خاک ره شوی حافظ

غبار خاطری از رهگذار ما نرسد

^۱ ابن هشام: ۵۷ تا ۵۹.

^۲ ابن الانباری: ۱۴۶/۲.

هیچ توجهی به تطابق ضمیر «ما» و مرجع آن نداشته است که بگوید: ... از رهگذار «تو» نرسد.

در گزارش نقش‌های کلمات در زبان فارسی بیشتر نظر دست‌نویس‌هایی را قبول دارم که نوشته‌هایشان بر پایه آرای زبان‌شناسی است؛ نظیر دکتر فرشیدورد و دکتر ضیبه‌زاده و دکتر صادقی و دیگران. و اگر به ندرت خود نظری داشته‌ام با دلیل آن را گفته‌ام. دستور مقابله‌ای در ایران مراحل آغازین خود را می‌پیماید و مسلماً این کار حجام دانشجویی نقایص و نواقص فراوان دارد و نویسنده چشم به راه راهنمایی و اظهار نظر صاحب‌نظران اندیشمند است که رفته رفته قطره بارانش را گهر یکدانه کند.

در خاتمه ضروری است از مؤسسه خدمات کامپیوتری باران شهرستان اسکو سپاسگذاری کنم که زحمت تایپ و ویرایش نهایی و صفحه آرایی این کتاب را به عهده گرفته‌اند.

تهران فروردین ماه ۱۳۹۴ خورشیدی

فهرست مطالب

۱. جمله و انواع آن..... ۱
۳. تعریف جمله در نحو عربی..... ۳
۶. تعریف جمله در زبان فارسی..... ۶
۳. انواع جمله از نظر ساختار در زبان عربی..... ۱۰
۳. جمله‌های اسمیه و فعلیه در زبان فارسی..... ۱۲
۴. جمله کبری جمله صغری..... ۱۳
۵. جمله شرطیه..... ۱۸
۶. جمله شرطی در زبان فارسی..... ۱۹
۷. انواع جمله از نظر نقش پذیری..... ۲۰
۶. انواع جمله از نظر محتوا در زبان عربی..... ۳۴
۴۷. اعراب و انواع آن..... ۴۷
- الف: انواع اعراب..... ۴۹
- ب: علائم اعراب..... ۵۰
- ج: علائم رفع..... ۵۰

- ۵۱..... د: علائم نصب.
- ۵۲..... ج- علایم جر.
- ۵۳..... د. علایم جزم.
- ۵۵..... مرفوعات.
- ۵۷..... ۱. کلمه مرفوع.
- ۵۷..... ۲. رفع اسم.
- ۶۱..... ۳. مبتدا و خبر.
- ۶۸..... ۴. صفت در آغاز جمله.
- ۷۰..... ۶۵. انواع مبتدا از نظر معرفه و نکره بودن.
- ۷۲..... ۷. خبر.
- ۷۳..... ۸. انواع خبر.
- ۷۳..... ۸-۱. خبر مفرد.
- ۷۵..... ۸-۲. خبر شبه جمله.
- ۷۶..... ۸-۳. خبر جمله.
- ۸۰..... ۹. پیوند مبتدا و خبر.
- ۸۲..... ۱۰. فاعل.
- ۸۶..... ۱۱. انواع فاعل.
- ۹۲..... ۱۲. فاعل افعال مدح و ذم.
- ۹۳..... ۱۳. مطابقت فعل و فاعل.

۱۴. نایب فاعل ۹۷
۱۵. شیوه مجهول کردن جمله معلوم ۱۰۱
۱۶. مصدر در نقش نایب فاعل ۱۰۳
۱۷. ظرف در نقش نایب فاعل ۱۰۵
۱۸. نایب فاعل لفظاً مجرور ۱۰۶
۱۹. اسم «کان» ۱۰۷
۲۰. اسم «کاذب» ۱۱۷
۲۱. اسم «ما» ۱۱۹
۲۲. خبر «بیت» ۱۲۰
۲۳. خبر «لای» نفی حسن ۱۲۷
- منصوبات ۱۳۵
- الف- مفعول های پنجگانه ۱۳۷
۱. مفعول به ۱۳۷
- اغراء، تحذیر، اختصاص ۱۴۹
- ۱- اغراء ۱۴۹
- ۲- تحذیر ۱۵۳
- ۳- اختصاص ۱۵۴
- ۴- عمل نحوی اسم فاعل و صیغه مبالغه و مصدر ۱۵۶
۲. مفعول مطلق ۱۵۸

۳. مفعولٌ له ۱۷۰
۴. مفعولٌ معه ۱۷۲
۵. مفعولٌ فيه یا ظرف ۱۷۴
۶. حال ۱۸۳
۷. تمیز ۱۹۴
۸. مناد ۲۰۶
۹. استثناء ۲۱۶
- مجرورات ۲۲۳
- توابع ۲۴۱
- انواع تابع در نحو عربی ۲۴۳
- نعت حقیقی و معادل آن در زبان فارسی ۲۴۴
- نعت سببی و معادل آن در زبان فارسی ۲۴۵
- صفت مشبیه و معادل آن در زبان فارسی ۲۴۸
- اسم تفضیل و معادل آن در زبان فارسی ۲۴۸
- نعت مؤول به مشتق و معادل آن در زبان فارسی ۲۴۹
- اسم اشاره و معادل آن در زبان فارسی ۲۵۰
- «ذو» و معادل آن در زبان فارسی ۲۵۱
- موصول مقترن به «أل» و معادل آن در زبان فارسی ۲۵۲
- اسم منسوب و معادل آن در زبان فارسی ۲۵۳

آنچه دلالت بر تشبیه دارد و معادل آن در زبان فارسی.....	۲۵۴
«مای» نکره و معادل آن در زبان فارسی.....	۲۵۵
«کل» و «ای» نعتیه و معادل آن‌ها در زبان فارسی.....	۲۵۷
نعت جمله یا جمله نعتیه و معادل آن در زبان فارسی.....	۲۶۰
نعت شبه جمله یا شبه جمله نعتیه در زبان فارسی.....	۲۶۲
نعت منقطع از منوعات و معادل آن در زبان فارسی.....	۲۶۳
حذف صفت و معادل آن در زبان فارسی.....	۲۶۴
حذف موصوف و معادل آن در زبان فارسی.....	۲۶۵
تأکید در نحو عربی.....	۲۶۷
تأکید لفظی در زبان فارسی.....	۲۶۸
تأکید معنوی در زبان فارسی.....	۲۷۰
انواع و نمونه‌های تأکید در زبان فارسی.....	۲۷۳
بدل توضیحی در زبان فارسی.....	۲۷۴
بدل تأکیدی در زبان فارسی.....	۲۷۵
بدل مباین در زبان فارسی.....	۲۷۶
عطف بیان.....	۲۷۷
عطف نسق.....	۲۷۸
نقش عطفی در زبان فارسی.....	۲۸۰
پیوندهای همپایگی در زبان فارسی.....	۲۸۰

معانی حروف عطف در زبان عربی و معادل‌های آنها در

زبان فارسی ۲۸۱

اشتغال ۲۹۵

تنازع ۲۹۸

فهرست منابع ۳۰۵

ضمایه

www.ketab.ir